

Marek Jodkowski

Dzieje katolickiej placówki duszpasterskiej w Gołdapi w XIX i pierwszej połowie XX wieku

Studia Ełckie 15/3, 305-319

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. MAREK JODKOWSKI*

DZIEJE KATOLICKIEJ PLACÓWKI DUSZPASTERSKIEJ W GOŁDAPI W XIX I PIERWSZEJ POŁOWIE XX WIEKU

Celem poniższych analiz jest próba faktograficznego przedstawienia losów duszpasterstwa katolickiego w Goldapi i jej okolicach w XIX wieku i pierwszej połowie wieku XX. Przeprowadzone rozważania zostaną podzielone na cztery części, obejmujące następujące zagadnienia: historię kuracji goldapskiej, strukturę ludnościową, wybrane aspekty duszpasterskie oraz finanse placówki duszpasterskiej.

Rys historyczny kuracji goldapskiej

Goldap w XIX i pierwszej połowie XX wieku należała do miast Pojezierza Mazurskiego o typowej dla tego regionu strukturze wyznaniowej – większość ludności stanowili ewangelicy. W 1838 roku mieszkało w niej jedynie 18 katolików. W drugiej połowie XIX wieku, dzięki przemianom społeczno-politycznym, ich liczba zaczęła wzrastać. Było to spowodowane nie tylko możliwością swobodnego osiedlania się ludności wspomnianej konfesji, ale także gwarancją opieki duszpasterskiej, którą nad okoliczną społecznością roztaczał duszpasterz z utworzonej w 1853 roku stacji misyjnej w Olecku¹. Msze św. w Goldapi były odprawiane okresowo od 1884 roku. Wówczas powierzono posługę kapłańską w miejscowym garnizonie kuratusowi z Wystruci (Insterburg, obecnie Czerniachowski), ks. Bernardowi Blaschy. Dwa razy w roku celebrował on w luterńskiej świątyni Msze św. dla żołnierzy, w których brała również udział ludność cywilna. Od 1 stycznia 1889 roku kapelanem dywizji w Królewcu, Piławie, Gąbinie, Darkiejmach i Goldapi został Heinrich Vollmar. Dwukrotnie w ciągu roku sprawował nabożeństwa w Goldapi wraz z ks. Johannesem Szadowskim, który przyjeżdżał do tej miejscowości ze względu na polskojęzycznych żołnierzy. W 1891 roku społeczność katolicka zwróciła się za pośrednictwem sekretarza powiatu goldapskiego Johanna Stolpmanna do

* Ks. Marek Jodkowski – doktor nauk teologicznych w zakresie historii Kościoła, magister historii sztuki, Katedra Historii Kościoła i Dziedzictwa Kulturowego UWM w Olsztynie; e-mail: ksmarekj@wp.pl

¹ „Ermländisches Kirchenblatt”, 1936 nr 14, s. 229; *Die katholische Kirche in Goldap*, „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, 1902 nr 5, s. 62-63; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 19; P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, Braunsberg 1927, s. 88.

biskupa warmińskiego Andrzeja Thiela z prośbą o możliwość częstszego udziału w życiu sakramentalnym. W odpowiedzi biskup zlecił kuratusowi z Olecka, ks. Franzowi Schnarbachowi, sprawowanie w Goldapi 10 Mszy św. w ciągu roku. Ponieważ, oprócz nabożeństw dla ludności cywilnej, celebrowano nadal dwie Msze św. dla żołnierzy, miejscowa społeczność katolicka miała okazję uczestniczyć w liturgii co miesiąc. Gromadzono się wówczas w jednej z sal szkoły, uiszczając niewielką opłatę. Pierwsza Msza św. dla ludności cywilnej została odprawiona 21 lutego 1892 roku. Jesienią wspomnianego roku ks. Schnarbacha mianowano kapelanem wojskowym, dlatego celebrował on po sześć razy Mszę św. dla miejscowej społeczności wiernych i dla żołnierzy².

W marcu 1892 roku wicedziekan dekanatu sambijskiego Johannes Szadowski nakłaniał sekretarza powiatowego Johannesa Stolpmanna, aby ten podjął starania zmierzające do utworzenia stacji misyjnej w Goldapi poprzez nabycie odpowiedniej parceli pod dom parafialny, w którym urządzono by kaplicę. Wicedziekan sugerował kupno nieruchomości, na której znajdowała się ruina domu, w południowej części miasta, gdzie później wzniesiono plebanię. Oprócz tego zastanawiano się nad sąsiednią parcelą, na której stała stodoła. Wskazaną początkowo nieruchomość zakupił Stolpmann na własny rachunek w maju 1892 roku w czasie przymusowej licytacji dóbr dotychczasowego właściciela. Wspomniany sekretarz zamierzał wcześniej rozbudować zrujnowany dom, aby w dolnej kondygnacji urządzić kaplicę, zaś w górnej – mieszkanie dla duszpastersza. Zrezygnowano jednak z tych planów i latem 1892 roku jedynie wyremontowano ten budynek. Niestety, mieszkało w nim wielu mieszkańców. W 1893 roku dom zakupiły władze diecezji warmińskiej za 23 150 marek³.

Kiedy upadł plan urządzenia kaplicy w opisywanym budynku, nabyto znajdującą się obok nieruchomość ze stodołą za 4000 marek, a jesienią 1893 roku – dodatkowo przylegające do niej ogrody za 2800 marek. Plac pod budowę przyszłej świątyni wraz z kosztami manipulacyjnymi opiewał na 7000 marek. Dotychczasowa stodoła miała zostać przebudowana na kaplicę. Po otrzymaniu zgody biskupa warmińskiego oraz wschodniopruskiego nadprezydenta prowincji planowano rozpoczęcie prac na początek 1893 roku, jednak administracja wojskowa, która wynajmowała ten obiekt, opuściła go dopiero w połowie lipca. Ponadto właściciel graniczącej parceli zgłosił pretensję względem praw do pasa gruntu, który leżał między jego ogrodem a opisywaną stodołą. Najpierw został wytoczony proces, który później wygrał Stolpmann, jednak w wytyczeniu fundamentów przyszłej kaplicy brano pod uwagę ewentualną przegraną w sądzie. Ostatecznie Stolpmann zdecydował się wybudować kościół, ponieważ wznie-

² *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, 1902 nr 6, s. 75; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2003, s. 301.

³ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 75.

sienie nowego obiektu sakralnego miało niewiele więcej kosztować niż przebudowa stodoły. Oczekiwanie zresztą na zakończenie rozprawy mogłoby znacznie opóźnić inwestycję. Warto wspomnieć, że przed zamknięciem postępowania sądowego zgromadzono już niemal wszystkie potrzebne materiały budowlane, a przedsiębiorcy czekali na rozpoczęcie robót⁴.

Plany budowlane kościoła wykonał mistrz murarski Jobsky z Goldapi. Długość świątyni łącznie z absydą miała wynosić 19 m, szerokość – 11 m, zaś wysokość do zwieńczenia krzyża na wieży – 27 m⁵. Prace realizowano mimo braku odpowiedniej zgody administracji państwowej. Na skutek denuncjacji władze prowincjonalne w Królewcu zażądały stosownych wyjaśnień od urzędników goldapskich, jednak nie przerwano dalszych etapów inwestycji⁶. Katolicy goldapscy gorliwie zbierali fundusze na jej realizację. Założyli w tym celu Towarzystwo Budowy Kościoła, dzięki któremu zgromadzono 1700 marek. Od władz diecezji otrzymano dalszych 13 000 marek. Ponadto zredagowano prośbę o wsparcie materialne, którą w formie listu podpisanego przez podpułkownika Stielera, sekretarza powiatowego Stolpmanna oraz nadzorcy drogowego Hintza, rozpowszechniano wśród katolickich mieszkańców historycznej Warmii⁷. Zbiórki finansowe ogłaszano nawet poza granicami diecezji warmińskiej. W 1892 roku ofiary na ten cel można było przysyłać za pośrednictwem redakcji „Ermländische Zeitung” w Braniewie i „Westpreußisches Volksblatt” w Gdańsku⁸. Prężnie wspomagało tę akcję Stowarzyszenie św. Bonifacego⁹ oraz doświadczony w podobnych przedsięwzięciach ks. Johannes Szadowski z Królewca¹⁰. Goldapscy katolicy znaleźli również sprzymierzeńca w diecezjalnym Komitecie obchodów jubileuszu 50-lecia święceń biskupich papieża Leona XIII. Wspomniany komitet propagował ideę budowy kościoła w Goldapi, który miał być poświęcony św. Leonowi, jako dar diecezji warmińskiej dla uczczenia Ojca Świętego¹¹. Jak podano w tzw. sprawozdaniu misyjnym z 1896 roku na budowę kościoła otrzymano od miejscowej wspólnoty katolickiej 983 marki, ze Stowarzyszenia św. Bonifacego (zarówno ze struktur diecezjalnych, jak i pozadie-

⁴ Tamże, s. 75-76. Por. W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie na Mazurach*, Olsztyn 1925, s. 86.

⁵ Dokładniejsze obliczenia podają ks. W. Guzewicz i K. Sęk. Według nich, długość kościoła wynosi ok. 27 m, szerokość – 14 m, wysokość do sklepienia – 17 m, zaś wysokość wieży – 25 m. Zob. W. Guzewicz, K. Sęk, *Dziedzictwo wiary. Parafie i kościoły dekanatu goldapskiego pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła*, Elk 2011, s. 42.

⁶ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 76; M. Jodkowski, *Budownictwo sakralne diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, Olsztyn 2011, s. 211.

⁷ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 76.

⁸ „Pielgrzym”, 1892 nr 147 (z 13 XII).

⁹ Por. „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, 1893 nr 4, s. 51.

¹⁰ „Pielgrzym”, 1893 nr 135 (z 16 XI), nr 153 (z 30 XII), 1894 nr 16 (z 8 II).

¹¹ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 76.

zjalnych) oraz od władz diecezjalnych – 33 800 marek, a od pozostałych dobroczyńców – 19 417 marek¹². O nieco innej kwocie poinformowano w 1902 roku na łamach „Pastoralblatt für die Diözese Ermland” – za nieruchomość, budowę oraz wyposażenie zapłacono 50 050 marek¹³.

Kiedy 4 grudnia 1893 roku biskup warmiński otrzymał zezwolenie od władz państwowych na wzniesienie obiektu sakralnego, kościół był już gotowy w stanie surowym¹⁴, brakowało jednak funduszy na wykończenie i wyposażenie¹⁵.

W tym czasie miejscowa wspólnota katolicka zabiegała o własnego duszpasterza, który zamieszkałby w Goldapi. Pierwsza tego rodzaju prośba została wystosowana do biskupa warmińskiego w marcu 1892 roku. Ponownie przedstawiono oczekiwania mieszkańców Goldapi w grudniu 1892 roku. Zobowiązano się przy tym do współfinansowania pensji duszpasterza w wysokości 240 marek rocznie. Władze diecezji odroczyły jednak sprawę do jesieni 1893 roku. Okazało się wówczas, że z powodu braku księży decyzja w kwestii nominowania duszpasterza w Goldapi nie zostanie podjęta. Ponownie zabiegano o aprobatę na Wielkanoc 1894 roku. Trudnością okazała się gwarancja uposażenia duchownego, którego roczny dochód powinien być wynosić 1500 marek. Ostatecznie 16 sierpnia 1894 roku nominację na pierwszego kuratusa w Goldapi otrzymał Eduard Lilienweiß. Warto nadmienić, że powyższa decyzja wiązała się z ustanowieniem we wspomnianym mieście wikarii lokalnej. W niedzielę, 2 września 1894 roku, ks. Lilienweiß celebrował pierwsze nabożeństwo (jeszcze w miejscowej szkole). W święto Narodzenia Maryi, 9 września 1894 roku, poświęcono świątynię i odprawiono w niej pierwszą Mszę św.¹⁶

Goldapska świątynia była kościołem neogotyckim, murowanym z czerwonej cegły na podmurówce z kamieni polnych, jednonawowym, usytuowanym na planie prostokąta z wielobocznie zamkniętym prezbiterium flankowanym i dwoma aneksami na planie kwadratu po stronie północnej. Wbudowana w fasadę południową kwadratowa wieża, przechodząca w sześcioboczną, została nakryta ostrosłupowym hełmem. W 1906 roku podano informację, że w kościele znajduje się ok. 150 miejsc siedzących i ok. 180 miejsc stojących.

¹² Archiwum Zarządu Generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn (dalej: Arch. Paderborn), Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1896.

¹³ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 77.

¹⁴ Tamże, s. 76; „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, 1926 nr 10, s. 190.

¹⁵ „Pielgrzym”, 1893, nr 153 (z 30 XII), 1894 nr 126 (z 27 X).

¹⁶ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1902; *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 76; „Ermländisches Kirchenblatt”, 1936 nr 14, s. 229; W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie...*, s. 86; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, s. 23; tenże, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 2: *Słownik*, s. 167.

Cztery narożne wieżyczki zostały w nieprawidłowy sposób skonstruowane, ponieważ przepuszczały wodę deszczową¹⁷.

Dosyć szybko uporano się z urządzeniem i wystrojem świątyni. Cztery dzwony o wadze 620, 450, 290 i 115 kg odlano w zakładzie ludwisarskim Andreasa Hamma z Frankenthal. Kosztowały 3550 marek¹⁸. Witraże wykonał Müller z Quedlinburga za 1960 marek. W trzech oknach absydy zaprojektowano grupę Ukrzyżowania oraz przedstawienia św. Piotra i Pawła, a w pozostałych – medaliony z wizerunkami innych apostołów¹⁹. Budowę organów zlecono organmistrzowi Eduardowi Wittekowi z Elbląga, za co otrzymał wynagrodzenie o wartości 3450 marek. Ołtarze oraz drewniane elementy wyposażenia wykonał Purger z Gröden. Uiszczono za nie następujące należności: ołtarz główny – 1125 marek, ołtarze boczne – po 750 marek, ambona – 700 marek, konfesjonał – 275 marek, balustrada ołtarzowa – 165 marek oraz chrzcielnica – 150 marek. Flizy, w cenie 5,50 marek za metr kwadratowy, sprowadzono z Leśnicy pod Wrocławiem²⁰. Ponadto biskup warmiński Andrzej Thiel ufundował monstrancję, piwowar Rötzer z Goldapi – żyrandol, majster Gelawski z Goldapi – baldachim, sekretarz powiatowy Johannes Stolpmann – figurę z ołtarza maryjnego, nadzorca drogowy Hintz – figurę z ołtarza św. Józefa, podpułkownik Stieler – stacje Drogi Krzyżowej, piwowar Burger z Ornety – wieczną lampkę oraz ks. Johannes Skirde z Ornety – pacyfikał. Liczne paramenty podarowały cztery konwenty sióstr katarzynek oraz Towarzystwo Paramentowe z Braniewa. Cyboryum, kielich oraz inne sprzęty kościelne otrzymano dzięki pośrednictwu podpułkownika Stielera od kolońskiego Towarzystwa Upiększania Ubogich Kościołów (Vereins zur Ausschmückung dürftiger Kirchen)²¹.

Konsekracja świątyni ku czci św. Leona Wielkiego i św. Bonifacego, której przewodniczył biskup Andrzej Thiel, odbyła się 25 czerwca 1895 roku²². W 1896 roku stacja misyjna obejmowała powiat goldapski, część węgorszewskiego oraz około połowy powiatu darkiejmskiego łącznie z miastem Darkiejmy (Darkehmen, obecnie Oziorsk). Oprócz kuratusa udzielającego wówczas lekcji religii należy wspomnieć o dwóch katolickich nauczycielkach zatrudnionych

¹⁷ Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), AB I Q 13, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1906; (1913).

¹⁸ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 76-77; M. Jodkowski, *Budownictwo sakralne diecezji warmińskiej...*, s. 102.

¹⁹ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 77. Por. W. Guzewicz, K. Sęk, *Dziedzictwo wiary...*, s. 46.

²⁰ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 77. Organy prawdopodobnie restaurowano w 1912 r. Zob. „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, 1912 nr 12, s. 142.

²¹ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 77.

²² AAWO, AB I Q 13 (1913); *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 77; „Rocznik Diecezji Warmińskiej”, 1985, s. 211; W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie...*, s. 86; W. Guzewicz, K. Sęk, *Dziedzictwo wiary...*, s. 41.

w majątkach ziemskich, z których jedna uczyła czworo, a druga dwoje dzieci²³. Kurację goldapską utworzono ostatecznie 25 sierpnia 1926 roku. Rejencja gąbińska potwierdziła tę decyzję pismem z 2 września 1926 roku²⁴.

W 1897 roku wicedziekan dekanatu sambijskiego Bernard Blaschy w protokole powizytacyjnym odnotował, że uszkodzenia dachu goldapskiej świątyni zostały bezpłatnie naprawione przez jej budowniczego. W kościele brakowało jeszcze żłóbka bożonarodzeniowego, który do świąt miał zostać wykonany oraz kraty przy chrzcielnicy²⁵. Wspomnianą szopkę подарował urzędnik skarbowy (Rentmeister) Titze²⁶.

W czasie pierwszej wojny światowej wskutek ataku wojsk rosyjskich został zniszczony dom parafialny²⁷. Na wynajem mieszkania miejscowy duszpasterz otrzymał w 1917 roku ze Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku jednorazową dotację o wartości 1041,60 marek²⁸. Plebanię odbudowano w 1920 roku²⁹, zapewne niezbyt fachowo, skoro panował w niej chłód³⁰ – trzech pomieszczeń w ogóle nie można było ogrzać. Na dodatek odczuwało się w niej wilgoć, a w jednym z pokoi istniało zagrożenie podtopienia. Zimą nie korzystano zresztą z sypialni i dużego pokoju³¹. Z tego względu w 1938 roku podjęto decyzję o montażu centralnego ogrzewania, którego koszt szacowano na 2539 marek³². Mimo, że diecezjalny komitet Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku przyznał na ten cel 1000 marek, zaś spoza diecezji otrzymano dodatkowo 500 marek, architekt Max Sonnen 7 września 1938 roku wyraził wątpliwość, czy w okresie zwiększonego zapotrzebowania przemysłu na żelazo kuracja uzyska pozwolenie od władz państwowych na instalację tego rodzaju ogrzewania³³. Ostatecznie zrealizowano tę inwestycję zaciągając nie-

²³ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1896.

²⁴ „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, 1926 nr 10, s. 190; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 1: Studium prozopograficzne, s. 23. Por. W. Guzewicz, K. Sęk, *Dziedzictwo wiary...*, s. 41.

²⁵ AAWO, AB B 279, Bericht über die Kirchenvisitation im Dekanat Samland durch den Prodekan Blaschy im Jahre 1897.

²⁶ Tamże, Bericht über die Kirchenvisitation des Dekanats Samland durch den Prodekan Blaschy im Jahre 1898.

²⁷ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1916. Wcześniejsza budowa plebanii została dofinansowana przez Stowarzyszenie św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku w 1912 r. Zob. „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, 1912 nr 12, s. 143. Z tego samego źródła otrzymano w 1915 r. zapomogę na ogrodzenie wokół kościoła. Zob. „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, 1915 nr 10, s. 86.

²⁸ „Pastoralblatt für die Diözese Ermland”, 1917 nr 6, s. 53.

²⁹ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap (27 V 1924).

³⁰ Tamże, (11 III 1933).

³¹ Tamże, (13 VI 1938).

³² Tamże, (12 VII 1938).

³³ Tamże, (7 IX 1938).

oprocentowaną pożyczkę o wartości 900 marek z kościelnej kasy (zwanej kasą kapliczną) w Darkiejmach (wówczas Angerapp)³⁴.

W 1923 roku podano informację, że goldapska placówka duszpasterska obejmuje 350 miejscowości³⁵. Dotarcie z posługą sakramentalną do większości wiernych nie było zatem łatwym zadaniem, dlatego miejscowy kuratus Bruno Schwark zwrócił się w 1926 roku do Zarządu Generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn z prośbą o sfinansowanie zakupu samochodu, bądź motocykla. Wprawdzie do Darkiejm duszpasterz dojeżdżał koleją, ale do Żytkiejem³⁶ musiał już wynajmować samochód. Na dodatek oprócz niedzielnej Mszy św., w każdy czwartek prowadził dwie lekcje religii w Darkiejmach, co wiązało się z siedmiogodzinną podróżą. Zdaniem kuratusa, posiadanie własnego środka transportu umożliwiłoby efektywniejsze rozplanowanie zadań duszpasterskich, jak również zwiększyłyby częstotliwość sprawowanych nabożeństw we wspomnianym mieście³⁷. Stowarzyszenie 8 czerwca 1926 roku przyznało 400 marek na zakup motocykla³⁸, jednak kuratus uznał ten pojazd za nieodpowiedni ze względu na stan dróg we wschodniopruskiej prowincji i utrzymującą się często nieprzyjazną pogodę w tym regionie. Obawiał się także o swoje zdrowie. Jego następca Helmut Zint zabiegał o pomoc wspomnianego stowarzyszenia w sfinansowaniu kupna samochodu. Ostatecznie przekazano z tego źródła 1000 marek na powyższy cel³⁹. Na podstawie archiwaliów można stwierdzić, że rok przed wybuchem drugiej wojny światowej używano w celach duszpasterskich tego środka transportu. Do najdalszego krańca kuracji należało bowiem pokonać 44,7 km⁴⁰.

W Goldapi pracowali następujący duszpasterze, którzy pełnili funkcję kuratusa: Eduard Lilienweiss (od 1894 roku), Adalbert Hennig (od 1897 roku), Johannes Szotowski (od 1903 roku), Maximilian Tarnowski (od 1908 roku), Bruno Schwark (od 1919 roku), Helmut Zint (od 1926 roku), Paul Hoppe (od 1934 roku) i Joseph Sauermann (od 1938 roku)⁴¹. Od 26 stycznia 1934 roku na obszarze goldapskiej placówki duszpasterskiej oprócz kuratusa pracował również ksiądz z zachodniej części Niemiec – Heinrich Wennig. Jego posługa miała

³⁴ Tamże, (14 VI 1939).

³⁵ Tamże, Missionsbericht 1923.

³⁶ W połowie lat trzydziestych XX w. goldapski duszpasterz postulował budowę kaplicy w Żytkiejemach, ponieważ w pobliżu tej miejscowości mieszkało ok. 60 katolików. Zob. tamże, Missionsbericht 1935. W 1935 r. Msze św. sprawowano w miejscowej szkole 5 razy w ciągu roku: 17 III, 5 V, 7 VII, 15 IX i 10 XI. Zob. tamże, 1935 – Kath. Gottesdienst.

³⁷ Tamże, (12 III 1926).

³⁸ Tamże, (8 VI 1926).

³⁹ Tamże, (6 V 1929).

⁴⁰ Tamże, Missionsbericht 1938.

⁴¹ A. Kopiczko, *Katalog duchowieństwa katolickiego w diecezji warmińskiej (do 1945 roku)*, Olsztyn 2003, s. 21. Por. P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, s. 89.

charakter pomocy miejscowym księżom w ramach katolickiej służby duszpasterskiej (Katholischer Seelsorgerdienst in Ostpreußen)⁴². W podobnym charakterze 17 kwietnia 1936 roku do Goldapi został skierowany ks. Alfons Mende z archidiecezji wrocławskiej⁴³.

Darkiejmy

Regularne nabożeństwa w Darkiejmach dla stacjonujących tam żołnierzy odbywały się od 1890 roku. Z posługą sakramentalną przyjeżdżali: ks. Heinrich Vollmar, ks. Johannes Szadowski oraz ks. Wiktor Johannes Jasinski. Wkrótce po utworzeniu wikarii lokalnej w Goldapi, tamtejszemu kuratusowi powierzono również opiekę nad Darkiejmami⁴⁴. W 1896 roku sprawowano w tym mieście 6 razy katolickie nabożeństwa dla żołnierzy, w których brała również udział ludność cywilna. Msze św. celebrowano w pomieszczeniu, w którym mieściła się koszarowa stołówka. Jak stwierdził goldapski duszpasterz, do uczestników liturgii dochodziły odgłosy gotowania, kipienia i pompowania wody, które zakłócały przebieg nabożeństwa⁴⁵. Z ubolewaniem traktował on także sprawę katechezy w opisywanym mieście. Uczniowie mogli bowiem uczestniczyć w lekcjach religii jedynie przy okazji sprawowanych nabożeństw – 6 razy w roku, co niestety było niewystarczające, zwłaszcza dla dzieci z rodzin mieszanym wyznaniowo⁴⁶.

W 1911 roku w powiecie darkiejmskim mieszkało ok. 400 katolików (z czego w Darkiejmach ok. 110 żołnierzy i 40 osób świeckich wspomnianej konfesji)⁴⁷. Nabożeństwa sprawowano wówczas w jednej z sal miejscowego więzienia. Z relacji kuratusa Maximiliana Tarnowskiego wynika, że była to wydłużona cela więzienna, w której mieściło się 60-70 osób. Zresztą z powodu ciasnoty pomieszczenia nie zamykano drzwi, a naprzeciwko znajdowało się wąskie przejście oddzielające od 3-4 kolejnych cel, w których przebywali więźniowie. Niejednokrotnie docierał z tej części hałas rozmów, odgłosy cichego śpiewania, a nawet gwizdania. Z tego względu nabożeństwa nie miały uroczystego charakteru. Brak podniosłego nastroju udzielał się również żołnierzom. Kuratus uskarżał się, że wprawdzie podczas kazania byli uważni i skupieni, jednak w trakcie kolejnych części Mszy św. stawali się niespokojni, prowadzili ze sobą rozmowy oraz przeszkadzali sobie i innym uczestnikom. Udział wier-

⁴² Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht 1935; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 2: *Słownik*, s. 308.

⁴³ „Ermländisches Kirchenblatt”, 1936 nr 18, s. 299; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 2: *Słownik*, s. 183.

⁴⁴ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 76.

⁴⁵ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1896.

⁴⁶ Tamże, Missionsbericht vom Jahre 1896.

⁴⁷ Tamże, (8 VII 1911).

nych w nabożeństwach wymagał zatem ofiary, jak zauważył cytowany kuratus⁴⁸.

Trudna sytuacja związana z miejscem sprawowania nabożeństw skłoniła goldapskiego duszpasterza do energicznych działań mających na celu budowę kaplicy w Darkiejmach. Odpowiednią parcelę przekazały władze miasta z zastrzeżeniem, że inwestycja powinna zostać przeprowadzona do października 1912 roku. Do lipca 1911 roku udało się zgromadzić na ten cel kilka tysięcy marek. Diecezjalne Stowarzyszenie św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku przekazało 2000 marek⁴⁹, zaś w drugiej połowie roku Zarząd Generalny Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn ofiarował 2000 marek⁵⁰. Z czasem wzniesiono w opisywanym mieście dom misyjny, w którym urządzono kaplicę pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Pannie⁵¹, natomiast pomieszczenia mieszkalne wynajmowano.

Ze względu na zwiększającą się liczbę wiernych w drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku rozpoczęto starania o utworzenie autonomicznej placówki duszpasterskiej w Darkiejmach. W 1937 roku zaplanowano remont domu misyjnego, aby mógł w nim zamieszkać przyszły duszpasterz. Kosztorys prac opiewał na 4900 marek. Ze strony Stowarzyszenia św. Bonifacego otrzymano na ten cel w sumie 2500 marek, natomiast miejscowa wspólnota katolicka zobowiązała się do wniesienia 2200 marek⁵². Pierwszym duszpasterzem w Darkiejmach został ustanowiony ks. Alfons Mende, który miał zamieszkać w tym mieście 1 października 1937 roku. Wraz z nominacją duszpasterza tę stację misyjną podniesiono do rangi kuracji⁵³.

Węgorzewo

Od początku 1900 roku kuratus goldapski sprawował również nabożeństwa w Węgorzewie. Odprawiał on w ciągu roku ok. 8 Mszy św. w prywatnym mieszkaniu. Uskarżał się w 1902 roku na brak kaplicy. Warto nadmienić, że liczba katolików powiatu węgorzewskiego wynosiła wówczas ok. 120 (z czego ponad 40 mieszkało w Węgorzewie)⁵⁴. W 1907 roku zakupiono w tej miejsco-

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże, (2 XI 1911).

⁵¹ Tamże, Missionsbericht 1935.

⁵² Arch. Paderborn, Teczka: Darkehmen (8 VII 1937); (13 VII 1937).

⁵³ Tamże, (8 VII 1937); A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, s. 28; tenże, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 2: *Słownik*, s. 183.

⁵⁴ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1902; *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 77.

wości parcelę pod budowę kaplicy, zaś trzy lata później powierzono tę placówkę duszpasterską pastoralnej opiece księży z Kętrzyna⁵⁵.

Struktura ludnościowa

Liczba katolików goldapskich w 1873 roku wynosiła 70⁵⁶. Na podstawie powszechnego spisu ludności w 1890 roku do placówki duszpasterskiej w Goldapi należało 738 katolików (w tym 358 zamieszkałych w Goldapi). W 1896 roku liczba katolickich dzieci w wieku szkolnym wynosiła 11 (w tym 9 w Goldapi)⁵⁷. W 1902 roku wiernych zamieszkujących obszar opisywanej placówki było 980 (w tym 613 w Goldapi). Liczba dzieci objętych obowiązkiem nauczania wzrosła do 54 (w tym 25 w Goldapi). Niestety, 13 osób nie uczestniczyło w lekcjach religii⁵⁸. W tzw. sprawozdaniu misyjnym z 1916 roku zamieszczono informację, że liczba katolików stacji misyjnej wynosi 293, a mieszkających w Goldapi – 161. Dzieci w wieku szkolnym było wówczas 69 (w tym 42 w Goldapi). W gimnazjum uczyło się 16 osób, zaś w wyższej szkole dla dziewcząt (według dzisiejszej terminologii była to szkoła średnia) – 12⁵⁹. Na obszarze goldapskiej placówki duszpasterskiej mieszkało w 1923 roku 850 katolików oraz 75 000 osób innego wyznania bądź religii. 20 katolików nie uczęszczało w tym czasie na katechezę⁶⁰. Należy nadmienić, że nie planowano budowy własnej szkoły z powodu znacznego rozproszenia ludności katolickiej na obszarze placówki duszpasterskiej⁶¹. W 1926 roku liczba katolików opisywanej kuracji wynosiła 825. Do niekatolickich szkół uczęszczało 93 dzieci, z których 79 brało udział w katolickich lekcjach religii. W szkołach średnich uczyło się 18 katolików – wszyscy uczestniczyli w katechezie⁶².

W 1932 roku odnotowano 230 katolików goldapskich i 720 mieszkających poza miastem będącym siedzibą opisywanej kuracji. Czasowo na jej terenie przebywało ok. 20-30 osób tej konfesji. Warto wspomnieć, że liczba niekatolików w Goldapi wynosiła wówczas 9500, zaś w pozostałych miejscowościach placówki duszpasterskiej – ok. 70 000. W elementarnych szkołach niekatolickich w Goldapi uczyło się 21 katolików, zaś w innych miejscowościach – ok. 75. Do szkół średnich uczęszczało 15 osób tej konfesji. Około 25 dzieci nie zostało objętych katolicką katechizacją⁶³. W 1933 roku przedstawiciel Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn, który wizytował dotowane przez tę

⁵⁵ P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, s. 107.

⁵⁶ Tamże, s. 88.

⁵⁷ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1896.

⁵⁸ Tamże, Missionsbericht vom Jahre 1902.

⁵⁹ Tamże, Missionsbericht vom Jahre 1916.

⁶⁰ Tamże, Missionsbericht 1923.

⁶¹ Tamże, (27 V 1924).

⁶² Tamże, Missionsbericht 1926.

⁶³ Tamże, Missionsbericht 1932.

organizację placówki diaspory w diecezji warmińskiej alarmował o zmniejszającej się liczbie katolików w opisywanej kuracji⁶⁴. W 1935 roku w Goldapi mieszkało 215 katolików oraz stacjonowało 28 żołnierzy tej konfesji, natomiast w pozostałych miejscowościach kuracji wyznanie katolickie deklarowało 675 osób. W niekatolickich szkołach elementarnych uczyło się 91 katolików (w tym 21 w Goldapi), natomiast w średnich – 8 (4 w Goldapi i 4 w Darkiejmach). Należy nadmienić, że 42 uczniów nie brało udziału w katolickiej katechezie. Sytuacja ta zresztą była uzależniona od pory roku – latem frekwencja na lekcjach religii była wyższa, natomiast zimą – niższa. Liczba niekatolickich mieszkańców Goldapi wzrosła wówczas do 9300⁶⁵. Rok przed wybuchem drugiej wojny światowej do goldapskiej kuracji należało 650 katolików (w tym 260 w Goldapi). Odnotowano wówczas 84 katolickich uczniów, którzy uczyli się w niekatolickich szkołach. Zdaniem miejscowego kuratusa, rok wcześniej na jej obszarze przebywało czasowo około 700 osób wspomnianego wyznania⁶⁶.

Wybrane aspekty duszpasterskie

W 1894 roku ochrzczono 6 osób oraz pochowano 4 zmarłych. W tym czasie nie pobłogosławiono żadnego związku małżeńskiego. Rok później udzielono 163 komunie św., zaś w okresie wielkanocnym – 135. Liczba osób biorących udział w niedzielnych nabożeństwach wahała się od 50 w okresie zimowym do 160 w miesiącach letnich. W trakcie trzech wcześniejszych lat odnotowano 3 konwersje na katolicyzm, zaś jedna osoba porzuciła to wyznanie⁶⁷. W 1901 roku liczba osób przystępujących do komunii św. wzrosła do 1237, zaś w okresie wielkanocnym – do 773. W niedzielnych Mszach św. uczestniczyło przeciętnie 220 osób. Odnotowano w tym czasie 9 chrztów, 6 ślubów i 5 pogrzebów. W przeciągu trzech poprzednich lat wiarę katolicką przyjęło 5 konwertytów, zaś 1 osoba zadeklarowała apostazję⁶⁸. Ks. Johannes Szadowski w protokole powizytacyjnym z 1902 roku odnotował, że w czasie wielkanocnym komunii św. udzielono 877 wiernym (w tym 572 żołnierzom)⁶⁹. W 1906 roku liczba ta zmniejszyła się do 700 (w tym 213 żołnierzy)⁷⁰. Pierwsza wojna światowa dotkliwie odbiła się na duszpasterstwie, co uwidoczniło się we frekwencji na nabożeństwach. Na niedzielne Msze św. przychodziło ok. 150 osób. W 1916 roku ochrzczono 2 dzieci z rodzin katolickich, 1 z rodziny mieszanej

⁶⁴ Tamże, (11 III 1933).

⁶⁵ Tamże, Missionsbericht 1935.

⁶⁶ Tamże, Missionsbericht 1938. Por. „Ermländisches Kirchenblatt”, 1937 nr 51, s. 692.

⁶⁷ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1896.

⁶⁸ Tamże, Missionsbericht vom Jahre 1902. Por. *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 77.

⁶⁹ AAWO, AB B 279, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland im Jahre 1902. Por. AAWO, AB I Q 17 (1903).

⁷⁰ AAWO, AB I Q 13, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1906.

i 1 panieńskie. Pochowano w tym czasie 4 zmarłych. W czasie wielkanocnym komuniję św. przyjęło ok. 200 wiernych. W okresie obejmującym 3 poprzedzające lata odnotowano 1 konwertytę i 3 apostatów⁷¹.

Liczba chrztów wynosiła w 1920 roku – 27 (w tym 7 z rodzin mieszanych wyznaniowo i 6 panieńskich), w 1921 roku – 21 (w tym 3 z rodzin mieszanych i 4 panieńskie) i w 1922 roku również 21 (w tym 6 z rodzin mieszanych). W 1920 roku pobłogosławiono 6 związków małżeńskich (w tym 4 małżeństwa mieszane wyznaniowo z katolickim narzeczoną), w 1921 roku – 4 (w tym 2 mieszane – po 1 z katolicką narzeczoną i narzeczoną), a w 1922 roku – 8 (w tym 3 mieszane z katolickim narzeczoną i 4 z katolicką narzeczoną). Do komunii św. wielkanocnej przystąpiło w 1920 roku 296 wiernych, w 1921 roku – 305, zaś w 1922 roku – 320. Wyznanie katolickie przyjęło w 1920 roku 6 konwertytów, a w 1921 roku – 1. W 1922 roku jedna osoba zadeklarowała apostazję⁷².

W 1926 roku niedzielne Msze św. celebrowano w Goldapi o godzinie 9.30, w każdą trzecią niedzielę miesiąca – o 8.00, natomiast co 7-8 tygodni – o 8.30. W Darkiejmach nabożeństwa przypadły w trzecią niedzielę miesiąca natomiast w Żytkiejmach goldapski kuratus odprawiał Msze św. co 7-8 tygodni w sali szkolnej⁷³. W 1932 roku w ciągu tygodnia Msze św. sprawowano o godz. 7.00. W kaplicy darkiejmskiej sumę z kazaniem duszpasterz goldapski celebrował w trzecią niedzielę miesiąca oraz w drugi dzień uroczystości o 10.30. Msze św. w dzień powszedni odprawiał w tym miejscu sporadycznie w miesiącach letnich. Katolicy z Żytkiejm mogli uczestniczyć w niedzielnych nabożeństwach co dwa miesiące gromadząc się o godzinie 10.30 w dwóch salach miejscowej szkoły⁷⁴. Rok przed wybuchem drugiej wojny światowej Msze św. sprawowano w Goldapi w okresie letnim o godzinie 6.45 i 9.30, natomiast zimowym – o 8.00 i 9.30⁷⁵.

Finanse placówki duszpasterskiej

W 1896 roku kapitał fundacji mszalnych wynosił 3625 marek. Zadłużenie placówki duszpasterskiej dotyczące parceli, na której znajdował się dom parafialny opiewało na 16 500 marek⁷⁶. Na jego pokrycie biskup warmiński Andrzej Thiel przekazał 12 950 marek, a dzięki donacjom ze strony warmińskiego duchowieństwa oraz wiernych otrzymano (w ciągu dwóch lat) 11 000 marek⁷⁷. W ramach wynagrodzenia duszpasterz goldapski pobierał: z nieobciąż-

⁷¹ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1916.

⁷² Tamże, Missionsbericht 1923.

⁷³ Tamże, Missionsbericht 1926.

⁷⁴ Tamże, Missionsbericht 1932.

⁷⁵ Tamże, Missionsbericht 1938. Por. *Diasporaführer*, Paderborn 1937, s. 137.

⁷⁶ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1896.

⁷⁷ *Die katholische Kirche in Goldap (Schluss)*, s. 77.

zonych funduszy parafialnych (tzw. fundusz goldapski) – 400 marek, z fundacji mszalnych – 90,20 marek, zapomogę ze strony władz diecezjalnych – 400 marek, z *iura stole* – 8,70 marek, z tzw. dziesięciny osobistej – 28,20 marek oraz z diecezjalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku – 600 marek. W sumie kuratus goldapski otrzymywał rocznie 1527,10 marek⁷⁸. W 1902 roku kapitał fundacji parafialnych (prawdopodobnie tzw. fundusz goldapski) wynosił 1600 marek, zaś kapitał fundacji mszalnych – 4585 marek. Warto nadmienić, że w ramach tych fundacji sprawowano 5 Mszy św.⁷⁹ Zadłużenie parafii nie uległo w tym czasie zmianie. Na roczną pensję goldapskiego kuratusa składały się następujące donacje: z fundacji mszalnych – 120 marek, z *iura stole* – 10 marek, z donacji miejscowej wspólnoty katolickiej – 35 marek oraz z diecezjalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha – 1400 marek. W sumie duszpasterz zarabiał 1565 marek⁸⁰.

W 1916 roku kuratus goldapski pobierał roczne wynagrodzenie o wartości 150 marek za lekcje religii w miejscowej szkole ludowej. Katechezy nie przeprowadzano wówczas w gimnazjum i wyższej szkole dla dziewcząt. Na poczet rocznej pensji otrzymywał on ponadto 95 marek z tzw. nieobciążonych funduszy, 350 marek z fundacji mszalnych, 900 marek z innych funduszy parafialnych, 25 marek z *iura stole* i 800 marek z diecezjalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku. Kapitał fundacji parafialnych wynosił wówczas 700 marek, proboszczowski – 2500 marek, a fundacji mszalnych – 8100 marek⁸¹. W 1923 roku na poczet podatku kościelnego pobierano 50% wartości podatku dochodowego⁸². Trzy lata później przychody z *iura stole* opiewały na 75 marek, natomiast wynagrodzenie kuratusa za lekcje religii wynosiło 948 marek. W tym czasie otrzymywał on 2400 marek z tzw. funduszu wyrównawczego oraz 800 marek z komitetu diecezjalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku. Na poczet podatku kościelnego pobierano 10% wartości podatku dochodowego oraz 15% podatku gruntowego. W sumie w 1925 roku z tego źródła miało wpłynąć 1434 marki, zaś ściągalność wyniosła jedynie 565 marek⁸³.

W 1932 roku przekazywano na podatek kościelny 10% wartości podatku dochodowego i 12% wartości podatku gruntowego. Postulowany dochód z tego tytułu stanowił w poprzedzającym zestawieniu roku rozliczeniowym 1464 marki, zaś w rzeczywistości otrzymano 1140 marek. W kuracji pobierano również „Kirchgeld”, czyli podatek obejmujący wszystkich członków wspólnoty kato-

⁷⁸ Arch. Paderborn, Teczka: Goldap, Missionsbericht vom Jahre 1896.

⁷⁹ Tamże, Missionsbericht vom Jahre 1902.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ Tamże, Missionsbericht vom Jahre 1916.

⁸² Tamże, Missionsbericht 1923.

⁸³ Tamże, Missionsbericht 1926.

lickiej, którzy ukończyli osiemnasty rok życia i podlegali państwowemu opodatkowaniu z racji odpowiednich dochodów lub posiadanych gruntów. W 1931 roku uzyskano z tego funduszu 85 marek. Warto wspomnieć, że goldapska placówka duszpasterska nie była obciążona w tym czasie żadnym długiem⁸⁴. W 1935 roku na podatek kościelny wpłacano 10% wartości podatku dochodowego i 12% wartości podatku gruntowego. Rok wcześniej miało wpłynąć z tego źródła 1166 marek, jednak w rzeczywistości otrzymano 1001 marek. W ramach „Kirchgeld” przekazano na rzecz kuracji 70 marek⁸⁵. Rok przed wybuchem drugiej wojny światowej kuracja posiadała zadłużenie o wartości 1300 marek. Na podatek kościelny pobierano wówczas 8% wartości podatku dochodowego i 18% wartości podatku gruntowego. W 1937 roku zakładany dochód z tego źródła wynosił 1380 marek, jednak w rzeczywistości uzyskano 1320 marek. Roczne wpływy z „Kirchgeld” opiewały na sumę 70 marek⁸⁶. W przededniu wojny kuracja zwracała się do Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn o pomoc w pokryciu zadłużenia o wartości 900 marek zaciągniętego w kasie kościelnej (kaplicznej) w Darkiejmach. Na ten cel z zarządu generalnego, jak i z komitetu diecezjalnego uzyskano w 1939 roku po 300 marek⁸⁷.

Powyższy obraz duszpasterstwa katolickiego w Goldapi i jej okolicach obejmuje czas od momentu jego ustanowienia do czasu drugiej wojny światowej. Po drugiej wojnie światowej w Goldapi osiedliła się ludność polska, a dominującym wyznaniem stał się katolicyzm. Wobec zwiększającej się liczby wiernych biskup warmiński dokonał w 1984 roku podziału parafii pw. św. Leona i Bonifacego, wydzielając z niej nową – pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła⁸⁸. Dziewiętnastowieczna świątynia katolicka jest nie tylko znamiennym przykładem architektury neogotyckiej, ale stanowi element dziedzictwa kulturowego regionu, będąc świadectwem ponad stuletniej troski wiernych o dom Boży.

THE HISTORY OF THE CATHOLIC PASTORAL INSTITUTION IN GOLDAP IN THE XIX. AND THE FIRST HALF OF THE XX. CENTURY

SUMMARY

In the XIX. and the first half of the XX. century Goldap belonged to those towns where the Catholic diaspora was surrounded by a substantial majority of Evangelicals. Masses have been

⁸⁴ Tamże, Missionsbericht 1932.

⁸⁵ Tamże, Missionsbericht 1935.

⁸⁶ Tamże, Missionsbericht 1938.

⁸⁷ Tamże, (14 VI 1939).

⁸⁸ W. Guzewicz, K. Sęk, *Dziedzictwo wiary...*, s. 41-42.

celebrated there since 1884. In 1892 Catholic efforts were started to create an independent pastoral institution. For that purpose, a plot of land was bought where a church was to be built. The construction plans were prepared by Jobsky, a master bricklayer from Goldap. By December 1893, the church was constructed in a rough state. The investment was supported by Catholics from Warmia and other dioceses, as well as by some organizations, particularly the Boniface Association in Paderborn. On 16. August 1894, Eduard Lilienweiß was appointed as the first priest of Goldap and the church was consecrated on 9. September 1894. Its dedication, led by the Bishop of Warmia Andreas Thiel, was held on 25. June 1895. The church was dedicated to Saint Leo the Great and Saint Boniface. Catholic services were delivered by the priest from Goldap to other places, including Darkiejmy (currently Oziorsk) and Węgorzewo (since 1900). In 1890 738 Catholics were covered by the Goldap pastoral service, and in 1938 there was 650 of them. The authorities of the diocese and church organizations (like the Boniface and Adalbert Association in Frombork) participated in financing priests in Goldap.

KEY WORDS: Goldap, East Prussia, Catholicism, parish, pastoral service.